

Válasz Dr. Faludi Gábor és dr. Magyar Gábor Bodó Balázs Szükség törvényt bont című doktori disszertációjára adott opponensi véleményeire

Bodó Balázs

Mindenekelőtt szeretném megköszönni a két opponensnek, dr. Faludi Gábornak és dr. Magyar Gábornak, hogy bírálatukkal segítettek egy kicsit más szemmel rápillantani az elkészült disszertációra. A tőlük kapott impulzusok a továbblépés új irányait is megnyitották, ezért is hálás vagyok nekik. Köszönöm.

Dr. Faludi Gábor bírálatát finom pozicionálással kezdi: *„Ilyenformán azt az érzést kísérelem meg a jelölt, a tisztelt Bizottság és a tisztelt hallgatóság számára is közvetíteni, ami a szőlősgazda iskolázott jogi tanácsadóját töltheti el akkor, amikor úgy kell tanult véleményt mondania, hogy egy igen magas absztrakciós szinten megírt csillagászati-meteorológiai tárgyú dolgozat a szőlőültetvények művelése más paradigma alapján történő folytatását ajánlja.”* Azért tartom fontosnak kiemelni ezt az indítást, mert az egybecseng azzal a szereppel, melyet e doktori értekezés megírásával magam számra kerestem, s megtalálni véltem. Kívülről – értsd mindenfajta formális jogi képzést nélkülözve – közelítettem egy olyan területhez, melyet leginkább szerzői jogászok uralnak. Jelenleg a szerzői jogsértés, a kalózkodás „kezelése” mindenekelőtt jogászi felségterület. Azzal, hogy mégis ide merészkedtem, két célom is volt. (Lásd még: Pápai vizeken ne kalózkodj!) Egyrészt szerettem volna a szerzői jogi kalózkodás – nem csak a magyar szakirodalomból – hiányzó társadalomtudományi, nyilvánosságtörténeti kontextusát felrajzolni, másrésztől reményeim szerint meggyőzően érveltem amellest, hogy a területet terhelő problémák (jogi) megoldását e kontextus hiánya egyenesen akadályozza. E megközelítés a szerzői jogi kalózkodásra nem jogi, és nem is gazdasági problémaként tekint, hanem egy megértésre váró kulturális, társadalmi gyakorlatként kezelem azt. Ez a megközelítés a bírálók által szóvá tett megoldás-hiányt is megmagyarázza: leírásomban a szerzői jogi kalózkodás nem *megoldásért* kiáltó probléma és nem *megítélésre* váró jelenség, hanem egy *megértésre* váró társadalmi gyakorlat.

Természetesen, ha jól végeztem a dolgom, akkor ez a más szögből beeső fény megnyithatja az utat a kérdéses gyakorlat által érintett szereplők (jogosultak, kulturális közösség, távközlési szolgáltatók, szabályozók, és így tovább) közötti konfliktus rendeződése előtt. De szerepem e folyamatban nem lehet más, mint annak a sokszorosan is érintett és sokszorosan is kívülálló szereplőnek a szerepe, aki a tükröt tartja maga és a többiek elé. Ha tehát abban a képben kellene magam elhelyezni, melyet dr. Faludi Gábor sugall, akkor talán én lennék az a klimatológus, aki segíthet a hosszú évek rendre rossz termésétől elkeseredett szőlősgazdának megérteni, hogy bizony a globális felmelegedés, és a vele járó elsivatagosodás ellen mit sem érnek már a hagyományos szőlőművelési eszközök, és a talajjavítás és a különböző permetezőszerekkel való kísérletezés helyett érdemes talán új fajták telepítésével próbálkozni.

A válasz további részében azon túl, hogy reagálok a konkrét észrevételekre, egyben megpróbálok e nézőpontból szerzett tapasztalatok birtokában reflektálni a bírálat végén megfogalmazott megoldási javaslatra is.

Nagy öröm és megtiszteltetés számomra, hogy a disszertáció alapvető pontjaiban a bírálókkal nagyon közel állnak az álláspontjaink egymáshoz. Azokban a pontokban pedig, ahol véleményünk különbözik, ott az eltérő álláspontok ütköztetését – a nyilvánvaló intellektuális izgalmon túl – a bevezetőben említett, első sorban diszciplináris elhatárolódásokból következő távolság áthidalásának legfontosabb eszközeként látom. Ez, és a párbeszéd folytatásának reménye magyarázza, hogy a véleménykülönbségek alaposabb megértésére és pontosabb körvonalazására koncentrálok válaszom további részében.

Dr. Faludi Gábor bírálatában az első igazán fontos véleménykülönbség az alábbi következtetésem kapcsán fogalmazódik meg: „[A] kulturális javaknak azt az alternatív, szabadon hozzáférhető, szabadon felhasználható, közkinccsként kezelt körét, amit az amerikai környezetben a CC volt hivatva megteremteni, az itthoni környezetben egy másik intézmény hozza létre. A CC de jure közlegelője helyett a kalózok által kiépített feketepiacok de facto közlegelője az, ami a hazai környezetben működik. A feketepiac nemcsak a szerzői jogi védelemmel maximálisan élni kívánó jogosultak és felhasználók számára jelent versenytársat, de a szabad kultúra mozgalom számára is.” Ezt az állapotot a szövegben az alábbi okokra vezetem vissza: a szerzői jogi jártasság hiányára azok körében, akik a szerzői jog által szabályozott területen alkotóként vagy felhasználóként mozognak; a CC használatát gazdasági előnyökre lefordítani képes közvetítők hiányára; a kalózkodás létrejöttére, és a felszámolására tett lépések sikertelenségére. Az opponens, ezzel kapcsolatban a következő megjegyzést teszi: „A fentiek miatt nem osztom a szerző azon nézetét (361.o.), hogy a copyright-tól eltérő jogcsaládok uralta területeken, és jóval kisebb piacokon ne lenne meg a CC, és különösen a nyílt forráskódú szoftverek különböző szabadságfokú, részlegesen közkinccsbe bocsátó értékesítési módozatainak a szerzői jogi rezsim vonásait módosító jelentősége (Itt lehet utalni pl. az EUPL-re is).”

Ha múlt időben fogalmazom meg a tézisémet, akkor talán nem is vált ki semmiféle reakciót, így utólag viszont már nem bánom, hogy a dolgozat megírása idején – talán akaratlanul –, de a jóslatként – esetleg jövőbeni bizonyosságként – is értelmezhető jelen időben fogalmaztam. Így ugyanis alkalmam nyílik még egy elemmel bővíteni a fenti okok listáját, egy olyan elemmel, mely a historikus részekben rendre felmerül, de sajátos okok miatt kimaradt a Creative Commons jelenét tárgyaló szakaszból. Ez az ok pedig a fennálló hatalmi viszonyok, és e viszonyok közt meghatározó szerepet játszó aktorok hatása az egyébként – itt az opponenst idézve – „a szerzői joggal (iparjogvédelemmel) megfér[ő], annak eszközeire épül[ő]” „komparatív előnyökkel is járó” megoldások elterjedésére, más szóval a „békés egymás mellett élés” lehetőségeire. A folyamatos retorikai attackon túl, ami nem csak az informális médiapiacokat, de a Creative Commons nemzetközi mozgalmát itthon és külföldön is éri, talán fontosabb azoknak a piaci szereplőknek – köztük a hazai közös jogkezelőknek – az ellenségességgel határos közömbössége, ami útját állja annak, hogy például a CC tényleges alternatívája lehessen az informális piacoknak. Egyetértünk tehát abban, hogy az elvi lehetőség nyitva áll, és talán az intézményrendszerben elfoglalt különböző pozícióink magyarázzák a gyakorlati megvalósulást illető eltérő helyzetértékelésünket.

Az opponens véleményével szemben továbbra is fenntartom, hogy a szellemi tulajdonjogok – és itt most a továbbiakban a szerzői jogokról beszélek –, bizony limitált monopóliumot teremtenek, a szónak közgazdasági és köznapri értelmében egyaránt. Miért?

Kezdjük e monopólium esztétikai olvasatával, mint a jogi/közgazdasági paradigmán kívül eső érvel. Ez a megközelítés a szellemi javakon létrehozott kizárólagosságot (és így a helyettesíthetőséget) az egyes művek szintjén vizsgálja. A kulturális javak esetében a

helyettesíthetőség, és így tehát a monopólium kontextuálisan meghatározott. Azok a kulturális javak, melyek identitásalkotó elemként közelebb vannak a személyiségünkhöz, ízlésünkhöz, helyük van az előzetes tapasztalataink, tudásunk, hagyományaink által kijelölt térben, nehezen helyettesíthetők mással: az, aki hajlandó kifizetni majd húszezer forintot Cecilia Bartoli Haydn albumáért, aligha fogja beérni egy ingyenes, de egy középiskolai zenekar által feljárt verzióval. De valószínűleg ugyanennek a Haydn és Bartoli rajongónak édesmindegy, hogy a rádióban épp Shakira vagy Beyoncé énekel-e, a két előadó számára tökéletesen egyforma minőséget képvisel, és tökéletesen helyettesíthető egymással. És ezt fordítva is így van: egy Beyoncé rajongó meg Bartoli iránt tanúsít közömbösséget. A kulturális javak esztétikai helyettesíthetlensége a kulturális kínálat sokszínűségének elégtelenségében, mint feketepiaci ösztönzőben érhető tetten. A legális kínálatból hiányzó címek és alkotók az egyik legfontosabb magyarázatát jelentik a feketepiacok kialakulásának, ami annak egyértelmű jele, hogy az egyes címek kevésbé helyettesítői egymásnak: hiába megvásárolható a Rolling Stones összes albuma, ha én a Beatles-t szerettem volna megvenni.

A kizárólagosság és helyettesíthetőség kérdése azonban nem az egyes művek, hanem a művek tulajdon- és/vagy kizárólagos felhasználási jogát felhalmozó, a világpiacokon is domináns pozícióban lévő kulturális iparági vállalatok szintjén is értelmezhető és értelmezendő. A népszerű és szakmai irodalomban mára konszenzussá vált vélemény szerint¹ a Napster megjelenése óta eltelt évtized feketepiaci robbanása egyértelműen a jogosultak abbéli – később maguk által is elismerten hibás – erőfeszítésére vezethető vissza, mellyel a kizárólagos jogokon keresztül teljes mélységében megpróbálták ellenőrzésük alá hajtani a zeneipari értékláncot. E kísérlet két fronton zajlott: a másolásvédelmi (digitális jogkezelési - DRM) technológiák széleskörű alkalmazásával, illetve a restriktív licenclési stratégiákon keresztül.

Az opponens, azt alátámasztandó, hogy a szabadalom (és ezzel együtt a szerzői jog) csak szélsőséges esetben teremt monopóliumot, az amerikai Igazságügyi Minisztérium által kiadott, az antitröszt eljárások és a szellemi tulajdon összefüggéseit tárgyaló iránymutatását idézi. Az itt lefektetett alapelvek valóban csak extrém esetekben tekintik versenyjogilag problémásnak a licenclés visszautasítását, és ezzel jelentősen eltávolodnak attól az 1980-as években kidolgozott elvtől, mely 9 feltétel teljesülése esetén is megfogalmazta a versenyjogi eljárás indokoltságát.² Nem tudom, hogy mi állhatott a DOJ álláspontjának megváltozása mögött (minden bizonnyal a 80-as, 90-es évek erős deregulációs hulláma érhető itt is tetten), de annyi bizonyos: a DOJ már ezeknek az új irányvonalaknak az ismeretében indított versenyjogi vizsgálatot a 2000-es évek elején a major amerikai lemezkiadók ellen, épp az online engedélyezési gyakorlatuk miatt.³

¹ Maul, Anthony. 2003. "Are the Major Labels Sandbagging Online Music-An Antitrust Analysis of Strategic Licensing Practices." *New York University Journal of Legislation and Public Policy* 7: 365. ,

Cyrus Wadia. 2005. "The Department of Justice's Investigation into Online Music." *Antitrust & Competition, Intellectual Property, Music & Recording Industry Articles*. Elérhető az interneten:

<http://www.cwclaw.com/publications/articleDetail.aspx?id=56>.

Kallay, Dina. 2004. *The law and economics of antitrust and intellectual property: an Austrian Approach*. Edward Elgar Publishing.

² Gilbert, Richard et al. "Antitrust Issues in the Licensing of Intellectual Property: The Nine No-No's Meet the Nineties." *Brookings Papers on Economic Activity. Microeconomics* 1997: 283.

³ Az opponens által idézett DOJ ajánlás szerint a szerzői jogi védelem által teremtett kizárólagosság nem olyan mértékű, hogy indokolt lenne a tulajdonjog korlátozása. „*Nor does such market power impose on the intellectual property owner an obligation to license the use of that property to others.*” Az ajánlás azonban itt nem ér véget: „*As in other antitrust contexts, however, market power could be illegally acquired or maintained, or, even if lawfully acquired and maintained, would be relevant to the ability of an intellectual property owner to harm competition through unreasonable conduct in connection with such property.*” Azaz még az amerikai versenyjog is elképzelhetőnek tartja a kizárólagossággal való visszaélés lehetőségét, és ez esetben a fellépést. Egyes

A Napster megjelenését követő időszakban a legnagyobb lemezkiadók az online felhasználások tekintetében rendkívül restriktív engedélyezési gyakorlatot követtek, leginkább azért, mert féltették az épp a csúcson lévő CD piac által termelt profitot. A helyzet súlyosságára jellemző, hogy az amerikai kongresszus elé is került egy, az „Music Online Competition Act” címet viselő – később elbukott – törvényjavaslat, mely az interaktív szolgáltatásokra is kiterjesztette volna az egyébként rádiókra és webrádiókra érvényes törvényi kényszerengedélyeket. Csak 2001 decemberében, a Napster sikeres bezárását követően jelentek meg a major kiadók a két, általuk tulajdonolt online zenei áruházzal, a Musicnet-tel és a Pressplay-jel. A szolgáltatások elindítása szinte azonnal versenypiaci vizsgálat tárgya lett, mert az amerikai Igazságügy Minisztérium szerint a szolgáltatás, amit a kiadók ezen a két felületen keresztül felkínáltak, súlyosan sértette az amerikai versenyjogi szabályokat. Az, hogy végül e vizsgálat érdemi beavatkozás nélkül zárult, nem a jogosultak hirtelen megvilágosodásának, vagy a téves hatósági helyzetfelmérésnek volt köszönhető, hanem az Apple-vezér Steve Jobs által levezényelt tartalompiaci puccsnak. A jogosultak ugyanis – a versenypiaci vizsgálatra is reakcióul – nem láttak különösebb veszélyt abban, ha megállapodnak a személyi számítógépek piacán akkor 3%-os részesedést birtokló Apple-lel az iTunes Music Store licenceléséről. Az alacsony piaci részesedésű szolgáltatóval kötött megállapodás egyszerre nyújtott védelmet az antitröszt vizsgálatban (lám, nem csak magunknak adunk felhasználási engedélyt), és tette lehetővé a maradék 97%-nyi (PC-s piac) ellenőrzését. Azzal azonban nem számoltak a jogosultak, hogy az Apple a megállapodást követően nem sokkal Windows felhasználóknak is elérhetővé tette az iTunes-t, és ezzel rövidesen – egy évvel az indulást követően – a legális online zenepiac 70%-át ő szolgálta ki. 2010-re az Apple, a teljes (online és offline) amerikai zenepiac negyede felett szerezte meg az ellenőrzést.⁴ A Jobs féle puccsot követően azonban már nem lehetett érvet felhozni az ellen, hogy miért nem licencelnek más szolgáltatókat is a jogosultak, így a 2003-as évtől egyre növekvő számú, egyre több címet kínáló, egyre változatosabb szolgáltatásokat felvonultató zene-szolgáltatást láthatunk az amerikai piacon. Az én értelmezésemben a sokszínű és versengő online zenepiac nem a jogosultak akarata szerint, sőt, sok szempontból éppen az ellenére jött létre.

Az online világ leképezése a szerzői jog rendszerében oly módon történt, hogy a jogosultnak kizárólagos jogai keletkeztek olyan területeken is, melyekre korábban nem vonatkozott a szerzői jog. A legfontosabb terület ezek közül a kereskedelem, a disztribúció területe. A print világban a jogosult engedélyezési joga megállt a kiadó által legyártott példányoknál, s nem terjedt ki arra, hogy a kis és nagykereskedő hogyan, mikor, milyen formában, milyen

kommentátorok még ennél is messzebb mennek és egyértelműen károsnak tartják a licencelés visszautasíthatóságának lehetővé tételét (lásd: Genevaz, Simon. 2004. “AGAINST IMMUNITY FOR UNILATERAL REFUSALS TO DEAL IN INTELLECTUAL PROPERTY : WHY ANTITRUST LAW SHOULD NOT DISTINGUISH.” Berkeley Technology Law Journal 19(2): 741-784.) Az EU az amerikaiánál jóval szigorúbban tekint a szellemi tulajdon és a versenykorlátozás összefüggéseire. Az Európai Bíróság 1995-ös Magill döntése ugyan előre bocsájtja, hogy egy szerzői jogi felhasználási engedély megtagadása nem tekinthető piaci erőfölénnyel való visszaélésnek, de végül azt állapítja meg, hogy egyes esetekben az ilyen gyakorlat a Római Egyezmény 86-os cikkébe ütközik. A feltételeket, amik a piaci erőfölénnyel való visszaélés tényállását megteremtették a konkrét esetben a Bíróság a következőképpen definiálta: (1) ha egy szerzői jogi jogosult nem hajlandó engedélyezni olyan felhasználást, ami egy olyan új termék vagy szolgáltatás megjelenését eredményezné, amire egyrészt piaci kereslet tapasztalható, másrészt az erre jogosult szervezetek nem kínálnak ilyen szolgáltatást; (2) nem hozható fel jó ok a felhasználási engedély megtagadására; és (3) a jogosultak az engedélyezés megtagadásán keresztül kívánják maguknak biztosítani és a verseny elől elzárni azt a piacot, ahova az új belépő igyekezne.

⁴ Az iTunes sikere egyben a lehet-e az ingyenességgel versenyezni kérdésre is megnyugtató választ ad.

eszközökkel, milyen kontextusban értékesíti az olvasónak a könyvet.⁵ Az elektronikus média világában is megmaradt a fogyasztóval, nézővel kapcsolatban álló utolsó láncszem szabadsága tekintetben, hogy a megszerzett alkotásokért kifizetett díjakat milyen üzleti modell segítségével reméli kitermelni a piacról. Ez a szabadság az online világban egyszer s mindenkorra véget ért. Hisz épp az volt az oka a zeneipari összeomlásnak, hogy a jogosultak megszabhatták, és veszükre meg is szabták, hogy a zenéket értékesíteni kívánó közvetítők milyen áron és milyen feltételekkel értékesíthetik a végfelhasználó számára a jogosultak szellemi alkotásait. Mindenekelőtt az ily módon 1999 és 2003 között létrejött kínálati hiányosságok magyarázzák a zenei feketepiacok kialakulását. A digitális másolásvédelmi eljárásokkal ez a kontroll a közvetítőkön túl a végfelhasználókra, fogyasztókra is kiterjed, és áll útjába olyan felhasználásoknak is, melyek korábban például a szabad felhasználások körébe tartoztak.

Azt látjuk tehát, hogy a jogosultak ellenőrzési képessége radikálisan kibővült az online világban. Még ha nem is hívjuk monopóliumnak a szerzői jogi rendszer által biztosított kizárólagosságot, az azonban aligha tagadható, hogy ez a (majd)nem-monopólium radikálisan bővült, s mára már nem csak a kereskedelmi közvetítők innovációs potenciálját korlátozhatja, de a korábban privát szféra védelmében zajló, illetve a társadalom egésze szempontjából releváns⁶ gyakorlatokra is kiterjeszkedhetett.

Visszatérve az opponens véleményéhez, mely szerint „*Egy szerzői műre vonatkozó, a szerzői jogosultat illető, egyre bővülő kivételekkel korlátozott, díjigényekből és kizárólagos engedélyezési jogokból álló jogi pozíció a piacgazdaságokban nem tekinthető monopóliumnak.*” – fel kell tennem a kérdést, hogy vajon ezek – az én olvasatomban a bővülés helyett inkább szűkülő – kivételek, a díjigényre korlátozás megjelenése nem épp a monopólium létezését igazolják azáltal, hogy csökkenteni kívánják az általa okozott károkat? És hogy ez a korlátozási igyekezet milyen mértékben sikeres, és hogy a nyomában kialakult jogi pozíció milyen mértékben különbözik a tényleges monopóliumtól arra nem épp az informális piacok kialakulása, évtizedes fennmaradásuk, jelentős piaci részesedésük a legpontosabb magyarázat? Ha – mint ahogy ennek ellenkezőjére az opponensi véleményben nem található utalás – elfogadjuk a dolgozat alap-tézisét, miszerint a feketepiacok kialakulásának elsődleges oka a kereslet és a kínálat között tátongó szakadék, akkor ezt a szakadékot a monopólium innovációt elfojtó képességén túl vajon milyen más tényezőknek lehetne betudni?

Ezt a kérdést a bíráló is felteszi, mégpedig abban a formában, hogy képes lenne-e több, versenyző, értékarányos áru szolgáltatás jelentősen visszaszorítani az ingyenes fájlcsereét. A válaszom e kérdésre a határozott igen. A disszertáció is számos olyan szempontot vesz számba, mely az áron túl a kereslet szempontjából meghatározó; több olyan példát sorol, ahol az informális médiagazdaságok létrejöttek, de működésük nem okoz tényleges kárt a jogosultak számára (pl. képregények); illetve felsorolja azokat a poszt-Napster szolgáltatásokat, melyek – kiszabadulva a jogosulti kontroll alól – sikeresen kannibalizálták a feketepiacot (iTunes, Hulu, YouTube, Netflix).

⁵ Időről-időre komoly vitákat generál, hogy egységesíthető-e például a könyvek kiskereskedelmi ára. Épp e válasz írásának időpontjában jelent meg a hír, hogy Franciaországban nem csak a fizikai példányok (egyébként a független könyvesboltokat védő) árrögzítésével próbálkoznak, hanem az e-könyvek árának hatósági rögzítésével is, aminek viszont semmiféle racionalitását nem látom azon túl, hogy így tovább redukálható a közvetítői hálózat mozgásterét a fogyasztókért folytatott versenyben.

⁶ Ma nem csak Magyarországon, de a többi EU államban sem archiválhatnak legálisan a könyvtárak DRM védett e-könyvet, ahogy a DRM védett e-szövegek más, korábban szabad felhasználások körébe eső felhasználása sem lehetséges jogszerűen, ide értve az iskolai célú felhasználást vagy az idézést.

E szolgáltatások léte és sikeressége lehetne érv a monopólium, illetve a kizárólagos jogokkal való visszaélés létezésével szemben, azt azonban fontos látni, hogy ezek a szolgáltatások jobbára azért sikeresek, mert üzemeltetőik egy másik piacon elért erőfölényüknek köszönhető alkuerije megegyezik a jogosultak alkuerijével, és így képesek rákényszeríteni a jogosultakat a kooperációra. Az iTunes sikeresen állt ellen a jogosultak áremelési kísérleteinek, és megszabadult a DRM kötöttségtől is, és ezt a piaci részesedése miatt tehette meg. A Netflix a DVD kölcsönzés piacán felhalmozott ügyfélkört (piaci penetrációt), cash-flow-t és alkuerőt képes használni a streaming szolgáltatásához szükséges katalógus jogainak megszerzése során. A YouTube képes meggyőző bevételeket produkálni az illegálisan, a useri által feltöltött videoklipek mellett megjelenített reklámokból, és ezzel sikeresen fordított a tartalmaik levételét követelő jogosultak hozzáállásán. Ahol a megegyezés más okból nem sikerült – például 2009 folyamán Angliában vagy Németországban a közös jogkezelőkkel⁷ –, ott nyugodt szívvel függesztette fel a szolgáltatást, mert tudta, a jogosultaknak nem érdeke a szolgáltatás végleges felszámolása.

Az látható tehát, hogy azokon a platformokon, ahol a jogosultak (ár)meghatározó ereje gyengébb, ott sokféle különböző üzleti modell (reklámfinanszírozott, előfizetéses, pay-per-download, más szolgáltatásokkal, esetleg hardverrel integrált) versenyez ebben a pillanatban egymással a piacon. Ez azt is jelenti, hogy ezeken a piacokon, hosszú távon, a tartalmakat egymással ingyenesen cserélgető felhasználók számára a korábban masszív versenyelőnyt jelentő ingyenesség fogja majd a legnagyobb versenyhátrányt jelenteni, hiszen az ingyenes cserekereskedelemből nem lesz majd kitermelhető a vonzó és versenyképes szolgáltatás fejlesztése, a folyamatos innováció.

Az igazi probléma tehát nem az, hogy a feketepiacok léteznek, hanem hogy erősen korlátozottak a lehetőségeik azoknak, akik legális közvetítőként próbálnának belépni a piacra. A szolgáltatók előtt álló belépési korlátot, ha alkuerjük elmarad a jogosulti alkuerőtől, valójában a jogosultak által elvárt – árban, minimális, garantált bevételben, kínálatban, időablakban, alkalmazandó másolásvédelmi technológiákban megjelenő – feltételek jelentik⁸

Véleményem szerint ebből a szemszögből kell újraértelmezni azt a bírálatban megfogalmazott megoldási javaslatot – a távközlési szolgáltatók felelősségkorlátozásának mérséklését, és az internet-előfizetésbe épített díj bevezetését –, ami ma a fájlcsere-üző felhasználók jogi/rendőri ellehetetlenítését célzó erőfeszítések szinte egyetlen alternatívájaként része a diskurzusnak. Egyetértünk a bírálóval abban, hogy a most a szerzői jog válságaként megjelenő jelenség nem feltétlenül, és főleg nem kizárólag a szerzői jog strukturális, a technológiai változásokra rosszul reagáló adottságainak köszönhető, hanem mindenekelőtt árazási probléma. Eltér azonban a véleményünk a tekintetben, hogy mely relációban is van a legnagyobb baj az árakkal. Míg a bíráló által képviselt megközelítés a probléma okát abban látja, hogy a végfelhasználók, illetve a távközlési szolgáltatók túl alacsonyan (egyenesen a zérus-pontban) határozzák meg az általuk fizetendő díjak mértékét, és ezt kívánja orvosolni a távközlési szolgáltatók felelősség-korlátozásának redukálásával, addig én a jogosultak és az üzleti felhasználó-közvetítők közötti – radikálisan eltérő ár-elképzelésekből fakadó – megállapodások hiányát látom fontosabbnak. A két probléma megoldása hasonló (a jogosulti

⁷ <http://paidcontent.co.uk/article/419-youtubes-uk-music-deal-breaks-down-over-costs-thousands-of-videos-block/>

⁸ Ezt a tézist erősítette meg egy 2010 szeptember végi kerekasztal-beszélgetés is, ahol a hazai, jogosultakat képviselő szervezetek, és a hazai közvetítői piacra belépéssel próbálkozó szolgáltatók között alakult ki a legkomolyabb konfliktus, melynek lényege a közös jogkezelők által szabott jogdíjak, és különösen a minimum jogdíjak a piacon érvényesíthetetlenül magasnak tartott mértéke volt.

ármeghatározó erő, illetve kizárólagos engedélyezési jog korlátozása), de a reláció, ahol ez érvényesíthetőnek elképzeljük, radikálisan eltérő piacszerkezethez, és ami talán még ennél is fontosabb, erőegyensúlyhoz vezet.

Számos olyan intézkedést tartok elképzelhetőnek, ami a közvetítői piac élénkítését szolgálja. Ilyen lépés lehetne a felhasználáshoz szükséges engedélyek körének egyértelműsítése (pl. filmek esetében), a jelenleg nem közös jogkezelés keretében megszerezhető felhasználási jogok közös jogkezelésbe adása, a közös jogkezelők díjainak piaci hatástanulmányokkal alátámasztott, transzparens megállapítása, az állam felügyeleti képességének erősítése, a jelenlegi felhasználási díjak minimum-összegeinek csökkentése/eltörlése, az üzleti/non-profit felhasználások megkülönböztetése, a non-profit felhasználások díjmentessé tétele. A jogszerű üzleti felhasználók jelenleginél kedvezőbb helyzetbe hozásával növekedhetne e szolgáltatók száma, ezen keresztül nagyobb változatosság lenne tapasztalható a kínálat, az ár, az extra szolgáltatások szintjén, nagyobb verseny lenne tapasztalható a mainstream termékek piacán és több niche piaci szolgáltató megjelenése valószínűsíthető. Egy ilyen megoldás nem jár a távközlési szolgáltatók médiaszabályozás és a szólásszabadság szempontjai felől kulcsfontosságú semlegességének korlátozásával sem.

Ezzel szemben egy olyan megoldás, mely az internet-előfizetési díjba építi a jogdíjat, s egyúttal e szolgáltatókat az ellenőrzési/büntetési szisztéma részévé teszi, több negatív következmény lehetőségét is magával hordozza. Ezek közül talán a legsúlyosabbat, a jövő kommunikációs alap-infrastruktúrájának szétverését, a dolgozat részletesen is tárgyalja. A távközlési szolgáltatók bekényszerítése ebbe az értékláncba egy olyan megoldás keretében, ahol a flat-rate díjért cserébe legálissá válik a fájlcsere, azzal a következménnyel járhat, hogy megszűnik azoknak a szereplőknek az anyagi motivációja, akik a kereslet és a kínálat összekapcsolásának problémáira folyamatos innovációval képesek reagálni. A Netflix kollaboratív szűrő és ajánló rendszere, az iTunes hardver-szoftver-tartalom univerzuma, a YouTube reklámfinanszírozott modellje, de a közösségi alapon, alulról szervező piacok is kiüresedhetnek, hiszen nem látszik, hogy miért is folya rajtuk keresztül pénz, ha a tartalomért a távközlési szolgáltatónak kell fizetni. Hiányozni fog az a jövedelem, amiből e szereplők innovációs tevékenysége finanszírozható lenne. A távközlési szolgáltatók – maguk is szorosan szabályozott, természetes monopóliumok –, még egy területen monopolhelyzetbe kerülnének, ráadásul egy olyan területen, amihez hagyományosan nem értenek, és az ezirányú tapasztalatuk és eredményeik is erősen limitáltak.

Nem csak a közvetítőkkal van ebben a modellben baj, de a jogosultakkal és a tartalmakkal is. A beszedett díjak felosztásának nyilvánvaló, és jelenleg nehezen megoldható problémáin túl⁹ érdemes felvetni és végiggondolni azt, hogy egyáltalán az alkotásoknak milyen köre részesedhessen valamilyen formában a beszedett jogdíjakból. Ehelyütt két opciót szeretnék alaposabban is végig gondolni.

Az első opció, ha a díjak bevezetésével egy időben változatlanul hagyjuk a felhasználási engedéllyel érintett művek körét, és így az internet-szolgáltatóktól beszedett díjak a jelenleg védettséget élvező művek jogosultjai között kerülnek felosztásra. Ebben az esetben azonban két tisztázandó kérdés is felmerül. Az első, hogy milyen konzekvenciákkal jár, ha egy a helyi és globális, technológiai, társadalmi, kulturális folyamatok függvényében változó, bővülő és

⁹ Csak három a legnehezebb kérdések közül: Hogyan lehet a hálózaton szabadon terjedő tartalmakat a maguk teljességében nyomon követni? Hogyan lehet biztosítani, hogy minden jogosulthoz, még a marginális forgalmú alkotások jogosultjaihoz is eljussanak a jogdíjak? Hogyan lehet tetten érni és szűrni azokat, akik a forgalom mesterséges növelésével kívánnak nagyobb részt szakítani a felosztott jövedelemből?

szűkülő piac méretét rögzítjük? A kulturális javakra elköltött egyéni jövedelem ritkán konstans. Ezzel szemben ha a flat-rate mértéke nem a kulturális piac mértékét ma meghatározó tényezőktől: a gazdasági növekedés ütemétől, a technológiai változásoktól, a fogyasztói kosárban szereplő egyéb termékek árától függ, akkor az internet előfizetésekhez kötött fix díjjal a piac mérete rögzül, adottá, előre tervezhetővé, minimális kockázatúvá válik. Egy ilyen rendszerben ráadásul bele vannak kódolva azok a szereplők, akik minimális kockázattal próbálkoznak majd a fix méretű torta egyre nagyobb szeletének kisajátításával, például a tulajdonosi viszonyok koncentrációjával vagy az alacsony értékű és bekerülési költségű, de jelentős érdeklődést generálni képes *junk* tartalmak¹⁰ gyártásával – hogy csak a tiszta eszközöket említsem. A másik érv, amit érdemes megfontolni a morális kockázat érve. A fenti megoldásban jogosultak olyan művek után is biztos jövedelemhez jutnak, mely műveket e jogosultak nem tartottak a piacon elérhető formában. Ahogy arra számos, az értekezésben is hivatkozott kutatás következtetni enged, a közkincsbe kerülés időpontját követően számos, korábban a piacról hiányzó mű válik hirtelen elérhetővé a piacon. Ez arra enged következtetni, hogy e művek esetében nem azok piaci életképtelensége, hanem a jogosulti érdektelenség az, ami ezeket a műveket közkincsbe kerülésük előtt elérhetetlenné teszi a kereslet számára. Nesson professzor az e kategóriába tartozó, tehát a már létrejött, de a jogosultak számára – saját döntésüknek köszönhetően – piaci jövedelmet nem termelő művek esetében vetette fel a feketepiaci letöltés fair use védelmének ötletét. Ez a megoldás, bármennyire is problémás koncepcionálisan, mégiscsak olcsóbb módja ezen ignorált és feleslegesnek, érdektelennek ítélt művek elérhetővé tételének, mint az, ha a jogosulti érdektelenséget az e művekre is felosztott jogdíjakkal jutalmazzuk.

A flat-rate modell bevezetése mellett szóló szinte egyetlen pozitív filozófiai érv a kultúra közkincs jellegét hangsúlyozza. Ahogy mindannyian alkotói, részesei, hasznélvezői és tulajdonosai vagyunk a kultúrának, úgy talán indokolható, hogy e kultúra termelésének és fenntartásának költségeiből is mindenki kivegye a részét. E szerint az érv szerint a kultúra közjóság, és a finanszírozása is ennek megfelelően kell működjön: adó jellegű, azaz mindenkitől kötelezően beszedett díj formájában. Ha ezt a megközelítést igaznak fogadjuk el, akkor viszont ki kell terjesztenünk a díjra jogosult alkotások körét az emberiség kulturális alkotásainak egészére, ide értve a szerzői joggal már nem védett, közkincsbe tartozó alkotásokat is. A *domaine public payant* koncepció kiterjesztésével a ma már közkincsbe tartozó alkotásokra eső díjakat a kulturális termelésbe lehetne visszaforgatni, és új kulturális alkotások létrehozását lehetne ezúton támogatni.

A fenti érvek alapján, az elemzői szerepből kilépve, és egy probléma megoldásán gondolkodó közgazdász sapkáját feltéve, azt gondolom, hogy az internet-használókra kivetett díj elgondolása, bár látszólag alkalmasnak tűnhet az online fájlcsere felszámolására, az okok helyett csupán a tüneteket kezeli. Ez egyébként a dolgozat tézise is: a feketepiacokon létezését a formális viszonyokban tapasztalható egyensúlytalanságok és torzulások okozzák, és e tézis szellemében én olyan megoldás felé tapogatóznék, mely e torzulásokat nem konzerválja az általuk okozott, sokak szemében aggodalomra okot adó tünetek elnyomásával, szőnyeg alá söprésével, látszólagos megoldásával. Ellenkezőleg, e torzulások korrekciója lehet csak a cél, és – Magyar Gábornak is válaszolva ehelyütt –, akkor bizonyulnak paradigmaváltónak a mai kalózok, ha a megoldásért tenni képes szereplők is felismerik az imént vázolt összefüggést.

„Ugyancsak nem áthidalható véleménykülönbség áll fenn a szerző és a jogászai szakmai ismeretei által kötött bíráló között abban, hogy egyenlőségjel tehető-e egyfelől az egyedi,

¹⁰ <http://www.youtube.com/watch?v=RpVqM2TGhiE>

feudális, cenzúra szerepet is betöltő privilégium, és másfelől egy demokratikus jogállamban elfogadott, és az állam legfelsőbb bírói fóruma által megerősített, a jog alóli kivételeket is tartalmazó törvény, illetve egy demokratikusan szabályozott nemzetközi szervezetben elfogadott, normatív, bírói kontroll/értelmezés alatt álló nemzetközi egyezmény közé. Az ipari lobbierők persze megvannak, ezeket azonban a létező, államilag szervezett társadalom és a globális gazdaság megváltoztathatatlan, beletörődéssel kezelendő adottságainak tudja csak tekinteni a valósághoz kötött szemlélő.” A szövegben arra igyekeztem meggyőző érveket találni, hogy ezen, egymástól nagyon különböző rendszerek által szabályozott piacokon nagyon hasonló tényezőkkel magyarázható a kalózkodás felbukkanása, tündöklése és eltűnése – épp az előbb említett egyensúlytalanságokkal és ezek felszámolásával. Ami pedig a beletörődést illeti, épp e kalózkodás, illetve a copyleft aktivisták sikerei figyelmeztetnek az utópiák megvalósíthatóságára egy olyan technológiai környezetben, ahol ugyanazon a felületen fejezhető ki az elégedetlenség, szervezhető az ellenállás, és kristályosodhat ki az alternatíva. Nincs szükség „a hús irtalmatlan tömegére” ahhoz, hogy változást lehessen elérni. Épp ez teszi sebezhetővé a szerzői jogi rezsimit, hogy a tartalom dematerializálódásával együtt a tartalmat szabályozó rendszerrel szembeni ellenállás kockázata és költsége is radikálisan lecsökkent.¹¹

Mielőtt válaszolnék Dr. Magyar Gábor kérdéseire, szeretném megköszönni, hogy jelezte, hol nem megy át a rigorózus mérnöki rostán a technikai részletekkel szemben olykor tanúsított nagyvonalúságom. Mérnök családból jöve annyit, de sajnos ennél nem sokkal többet megtanultam, hogy a mérnöki precizitás nem illendőség kérdése.

Első kérdése úgy hangzott, hogy „*Vajon az underground infrastruktúra technológiai fejlesztéseinek anyagi illetve munkaráfördítés alapjait valóban csakis az ellenálló, az antikapitalista attitűd biztosítja?*” Az ellenállás költségeinek előzőekben említett lecsökkenése lehetővé tette, hogy az ellenállás sokféle formája egyszerre legyen jelen. Ahogyan a hadviselésben is egymás mellett harcolnak az önmaguk feláldozására kész fanatikusok, szerencselovagok és zsoldosok, sorkatonák, hősködni akaró gyávák és valódi hősök, úgy a feketepiaci szereplők köre is legalább ilyen sokszínű; motivációik, szándékaik is legalább ennyire gazdagok. Említem a dolgozatban, hogy az online fájlcsere hálózatok egyben a bizalom infrastruktúrái is, más szóval értékrendek. A magyar fájlcsere hálózatok központi információforrása vezércikkben sorolja¹² tisztesség alapján 3 csoportba a magyarországi torrent trackereket. A fekete és a sötét listákra azok az oldalak kerülnek, amik reklámmal, fizetéses sms-sel, nyereményjátékokkal próbálták vagy próbálják „lehúzni” az egyszerű fájlcsere hálózatot. E listák a közösség egy részének etikai álláspontját tükrözik. A feketelistás oldalak sok ezer felhasználója a megvásárolható kényelmet preferálja inkább. Az ingyenes szervereket érő lefoglalás-sorozat közben is érintetlenül üzemelő fizetéses oldalak fennmaradását sokan ezen oldalak fenntartóinak jó rendőrségi kapcsolataival magyarázzák. Ez utóbbi azért is különösen érdekes, mert egy a közelmúltban az oroszországi média-feketepiacokat feltérképező kutatás szerint a korrumpálható hatóságokkal jó viszonyt ápoló szervezett bűnözői csoportok a szelektív jogérvényesítés eszközeivel az elmúlt években sikeresen monopolizálták az oroszországi médiapiac jó részét.

A kérdés így tehát nem az, hogy vannak-e oportunisták és/vagy bűnözők a fájlcsere hálózatok között, hanem az, hogy a for-profit kalózkodóktól láttunk-e számottevő innovációt (nem), illetve,

¹¹ Ez nem csak a szerzői jogi szabályozásra érvényes kijelentés, de ugyanezzel a problémával kell szembenézni a médiaszabályozás tartalomra vonatkozó kereteinek, illetve a szólás és véleménynyilvánítás határait szűkre szabó politikai rezsimeknek.

¹² <http://asva.info/hazai-tracker-listak-2009-11.html>

hogy a fájlcsere csak non-profit keretek között elképzelni hajlandó csoportok képesek-e ugyanolyan hatékonysággal megvédeni magukat a feketepiacból komoly hasznot húzó *rouge* csoportoktól, mint amilyen hatékonysággal a jogosulti támadások ellen védekeznek. És akármennyire is paradoxnak tűnik a válasz, de addig jó, amíg a non-profit feketepiac erős, mert annyival kevesebb jogosultakat illető jövedelem vándorol át az emelt díjas sms szolgáltatók és opportunisták szerencselovagok zsebébe. A feketepiaci innováció ugyanis nem náluk, hanem a belső és társas motivációk mentén dolgozók között zajlik. A XVIII. század felvilágosult, művelt kalózai ma a non-profit kalózok között keresendők.

A második kérdésben felvetett szoftver-kalózkodás témája nagyon érdekes terep, hiszen itt egy sor olyan szempont is felmerül, mely a kulturális javak esetében nem, vagy nem ennyire jól körvonalazottan érhető tetten. Ahogy arra utalok is a dolgozatban, a hálózati hatás és a technológiai *lock-in* jelenségei miatt a szoftver kalózok jól mérhető értéket jelentenek - a szoftver *install-base*-én keresztül - egy szoftver vállalat mérlegében. A szoftver-feketepiacok „tűrése” a piaci penetráció növelésének eszköze, ezt a bevetést egészíti ki a következő fázisban a feketepiac fokozatos, változatok eszközökkel történő kifejlesztése: állami, közigazgatási, közoktatási licencekkel, erőteljes hatósági és privát ellenőrzéssel, technikai eszközökkel. Ezt a két lépcsős stratégiát láthatjuk működésben a legtöbb hagyományos szoftver-piacon.

A kulturális javak és a szoftverek közötti különbség leginkább abban ragadható meg, hogy a szoftverek termelő-eszközök, s mint ilyenek nélkülözhetetlenek, folyamatosan használatban vannak. A kulturális javak jelentős része használat után megőrzendő vagy eldobandó, de a legtöbb alkotás ritkán van folyamatos használatban. A bevetés és kifejlesztés stratégiája így a kulturális javak esetében csak a folyton használatban lévő (azaz a felhasználói lojalitással amúgy is megtámogatott) javak esetében működhet (pl. tankönyv), de nem nagyon működhet az „egyszer használatos” javak körében, így például a szintén nem termelőeszköz játékszoftverek esetében. Gondban is van a PC-s (és lassan mobilos) játék-piac, hogy mit kezdjen a magas feketepiaci rátával. Az ő válaszuk a zárt hardveres környezet, a masszív *multiplayer* és a *cloud* irányba történő elmozdulás volt, a „szoftver mint szolgáltatás”- elvré való átállás, azaz a feketepiac technológiai megakadályozása.

Összefoglalásul. E disszertáció megírását nagyon magányosan kezdtem. Az informális média-piacokról szóló diskurzust néhány közgazdász és szoftverfejlesztő, sok jogász, valamint az online fórumokban őrzöngő tömeg jelentette, és hiányzott az a kontextus, amelyben a jelenség társadalmi-kulturális finomságairól szót lehetett volna ejteni. Az elmúlt években egyre több olyan akadémiai kutató-hálózatot, konferenciát, diskurzust látok, ahol épp e korábban figyelmen kívül rekedt részletek jelentőségének feltárása, megértése zajlik. A dolgozathoz kapott értő és figyelmes észrevételek – amiket szeretnék ezúton is újra megköszönni –, abban erősítenek, hogy a szőlősgazda (vagy borász) és a klimatológus közötti párbeszédnek van helye és lehetősége. Már csak azért is, mert a megoldásra (ha van), csak ilyen párbeszédeken keresztül lehet rátalálni.

Budapest, 2010.11.11.

Bodó Balázs